

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

MAKTAB O'QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING DIFFERENSIAL BIZNES-PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI

Radjabov Sardor Baxtiyorovich

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy instituti, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: radjabov_sardor88@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-4228-5078>

Annotatsiya.

Ushbu maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirishning dolzarbligi, uning nazariy-metodologik asoslari hamda differensial biznes-pedagogik texnologiyalarni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadbirkorlik kompetensiyasining motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlari asoslab berilgan. O'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, iqtisodiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy-tipologik sifatlariga ko'ra tabaqalashtirilgan ta'lim mazmuni, shakllari va metodlarini tanlash mexanizmi ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik kompetensiyasi, biznes-pedagogika, differensial yondashuv, tabaqalashtirilgan ta'lim, biznes-o'yin, keys-stadi, mini-kompaniya, startap loyiha, iqtisodiy tarbiya, maktab o'quvchisi.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННЫЕ БИЗНЕС-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ШКОЛЬНИКОВ

Раджабов Сардор Бахтиёрович

Национальный институт педагогики воспитания имени Кары Ниязи, независимый исследователь.

Аннотация.

В данной статье проанализированы актуальность формирования предпринимательских компетенций у учащихся общеобразовательных школ, его теоретико-методологические основы, а также возможности применения дифференцированных бизнес-педагогических технологий. Обоснованы мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный компоненты предпринимательской компетенции. Разработан механизм выбора дифференцированного содержания, форм и методов обучения с учётом возрастных особенностей, интересов, уровня экономической подготовки и индивидуально-типологических качеств учащихся.

Ключевые слова: предпринимательская компетенция, бизнес-педагогика, дифференцированный подход, дифференцированное обучение, деловая игра, кейс-стади, мини-компания, стартап-проект, экономическое воспитание, школьник.

DIFFERENTIATED BUSINESS-PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES IN SCHOOL STUDENTS

Radjabov Sardor Baxtiyorovich

National Institute of Pedagogy of Upbringing named after Qori Niyoziy, Independent Researcher.

Abstract.

This article analyzes the relevance of developing entrepreneurial competencies among general education school students, the theoretical and methodological foundations of this process, and the possibilities of applying differentiated business-pedagogical technologies. The motivational-value, cognitive, activity-based, and reflective components of entrepreneurial competence are substantiated. A mechanism for selecting differentiated educational content, forms, and teaching methods has been developed, taking into account students' age-related characteristics, interests, level of economic preparation, and individual typological traits.

Keywords: entrepreneurial competence, business pedagogy, differentiated approach, differentiated instruction, business simulation game, case study, mini-company, startup project, economic education, school student.

Kirish. Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida raqobatbardosh inson kapitalini shakllantirish har bir davlat taraqqiyotining hal qiluvchi omiliga aylandi. Bozor munosabatlari sharoitida shaxsning o'z imkoniyatlarini to'g'ri baholay olishi, tashabbuskorlik ko'rsatishi, tavakkalchilikni oqilona boshqarishi va yangi g'oyalarni amaliy natijaga aylantira olishi uning hayotiy muvaffaqiyatini belgilaydi. Shu bois tadbirkorlik kompetensiyasi zamonaviy ta'lim tizimida tayanch kompetensiyalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Yevropa Ittifoqining "EntreComp" ramkasida tadbirkorlik umrbod

ta'limning sakkizta asosiy kompetensiyasi qatoriga kiritilgan bo'lib, u faqat biznes ochish emas, balki g'oyalarni boshqalar uchun qiymatga aylantirish qobiliyati sifatida talqin qilinadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda tadbirkorlik foyda olish maqsadida tashabbus bilan amalga oshiriladigan, tavakkalchilik va mas'uliyatga asoslangan mustaqil faoliyat sifatida ta'riflanadi. S. S. G'ulomov tadbirkorlikni bozor iqtisodiyotining harakatlantiruvchi kuchi deb hisoblab, tadbirkorning asosiy sifatleri sifatida tashabbuskorlik, innovatsionlik, resurslarni oqilona boshqarish va tavakkalchilikka tayyorlikni ajratib ko'rsatadi. Pedagogik nuqtayi nazardan esa tadbirkorlik faqat iqtisodiy faoliyat turi emas, balki shaxsning hayotiy pozitsiyasi, fikrlash tarzi va xulq-atvor modeli hamdir.

Biznes-pedagogika — ta'lim jarayonida biznes faoliyati tamoyillari, vositalari va modellaridan foydalanib, o'quvchilarda tadbirkorlik tafakkuri, iqtisodiy madaniyat va amaliy biznes ko'nikmalarini shakllantirishni maqsad qilgan pedagogika yo'nalishidir. U iqtisodiyot, pedagogika, psixologiya va menejment fanlari kesishmasida vujudga kelgan bo'lib, "bajarib o'rganish" (learning by doing) tamoyiliga tayanadi. Biznes-pedagogik texnologiya esa tadbirkorlik kompetensiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan, maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalari aniq loyihalashtirilgan hamda kafolatlangan natijaga erishishni ta'minlovchi o'quv jarayoni tizimidir.

Tahlillar asosida tadbirkorlik kompetensiyasining to'rt komponenti ajratildi (1-jadval).

1-jadval. Tadbirkorlik kompetensiyasining tarkibiy komponentlari

Komponent	Mazmuni	Ko'rsatkichlari
Motivatsion-qadriyatli	Tadbirkorlikka qiziqish, mehnat va halol daromadni qadrlash	Iqtisodiy faoliyatga ichki motivatsiya, ijtimoiy mas'uliyat, ishbilarmonlik etikasi
Kognitiv	Iqtisodiy va moliyaviy bilimlar tizimi	Bozor, talab-taklif, narx, xarajat, foyda, soliq, marketing tushunchalarini bilish
Faoliyatli	Amaliy biznes ko'nikmalari	G'oya yaratish, biznes-reja tuzish, resurs topish, mahsulot taqdimoti, muzokara
Refleksiv	O'z faoliyatini baholash va tuzatish	Muvaffaqiyat va xatolarni tahlil qilish, tavakkalchilikni baholash, o'zini rivojlantirish

Differensial (tabaqalashtirilgan) ta'lim o'quvchilarning individual-tipologik xususiyatlarini hisobga olib, ularni guruhlariga ajratish va har bir guruh uchun ta'lim mazmuni, sur'ati, metodlari va baholash usullarini moslashtirishni nazarda tutadi. J. G'. Yo'ldoshev va S. A. Usmonovlar ta'limni individuallashtirish va tabaqalashtirishni pedagogik texnologiyalarning asosiy tamoyillaridan biri sifatida ko'rsatadilar. O'. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva esa pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishda o'quvchilarning bilim darajasi va o'zlashtirish sur'atidagi farqlarni hisobga olish natijaning kafolatlanganligini ta'minlashini ta'kidlaydilar.

Tadbirkorlik ta'limida o'quvchilarni tabaqalashtirish quyidagi to'rt asosga tayanadi:

- yosh asosi — boshlang'ich (1–4-sinflar), o'smirlik (5–9-sinflar) va katta maktab yoshi (10–11-sinflar);
- tayyorgarlik darajasi asosi — iqtisodiy bilim va ko'nikmalarining boshlang'ich, o'rta va yuqori darajasi;
- qiziqish va moyillik asosi — ishlab chiqarish, savdo-xizmat, ijtimoiy tadbirkorlik, IT va raqamli biznes yo'nalishlari;
- shaxsiy-tipologik asos — yetakchilik, ijodkorlik, tahliliy fikrlash yoki ijrochilikka moyillik (jamoadagi rollarni taqsimlashda hisobga olinadi).

Amaliyotda ichki (sinf ichidagi) differentsiatsiya ko'proq qo'llanadi. Bunda o'quvchilar bir sinfda o'qigan holda turli darajadagi topshiriqlar, rollar va loyihalarni bajaradilar. Tashqi differentsiatsiya esa to'garaklar, tanlov fanlari, maktab biznes-klublari va ixtisoslashtirilgan sinflar orqali amalga oshiriladi.

Tadqiqot doirasida yosh bosqichlari bo'yicha texnologiyalarning differensial modeli ishlab chiqildi (2-jadval). Model uzviylik tamoyiliga asoslanadi: har bir bosqich keyingisi uchun zamin yaratadi.

2-jadval. Yosh bosqichlari bo'yicha differensial biznespedagogik texnologiyalar

Bosqich	Maqsad	Yetakchi texnologiyalar	Kutilayotgan natija
1–4-sinflar (propedevtik)	Mehnat, pul va qiymat haqida dastlabki tasavvur	Rolli o'yinlar ("Do'kon", "Bozor"), iqtisodiy ertaklar, "Mening birinchi tangam" mashg'uloti, gamifikatsiya	Pulni tejash, ehtiyoj va xohishni farqlash, mehnatni qadrlash
5–7-sinflar (asosiy)	Iqtisodiy tushunchalar va tashabbuskorlikni rivojlantirish	Biznes-o'yin, sodda keys-stadi, "G'oyalar yarmarkasi", mini-loyiha, kichik guruhda ishlash	G'oya yaratish, sodda xarajat-daromad hisobi, jamoada ishlash
8–9-sinflar (amaliy)	Amaliy biznes ko'nikmalarini shakllantirish	"Mini-kompaniya", biznes-reja tuzish, marketing tadqiqoti, simulyatsion o'yinlar, mahalla tadbirkorlari bilan uchrashuv	Mahsulot ishlab chiqish va sotish, biznes-reja, taqdimot
10–11-sinflar (kasbiy-yo'naltiruvchi)	Real tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlash	Startup loyiha, maktab biznes-inkubatori, pitch-sessiya, mentorlik, raqamli platformalar (onlayn do'kon, ijtimoiy tarmoq marketingi)	Startup g'oyasini himoya qilish, investitsiya jalb qilish asoslari, kasb tanlash

Har bir bosqich ichida o'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga ko'ra topshiriqlar uch darajada beriladi: A daraja

(reproduktiv) — namuna asosida bajariladigan topshiriqlar; B daraja (qisman izlanuvchan) — berilgan algoritmnii yangi vaziyatga ko'chirish; C daraja (ijodiy) — mustaqil g'oya va yechim ishlab chiqish. Masalan, "Mini-kompaniya" texnologiyasida A darajadagi o'quvchi mahsulot tannarxini tayyor jadval asosida hisoblaydi, B darajadagi o'quvchi narx strategiyasini tanlab, asoslaydi, C darajadagi o'quvchi esa raqobatchilarni tahlil qilib, yangi mahsulot g'oyasini taklif etadi. O'quvchi bir darajadan ikkinchisiga erkin o'tishi mumkin, bu esa "ochiq differentsiatsiya" tamoyilini ta'minlaydi.

Biznes-o'yin texnologiyasi. Biznes-o'yin real iqtisodiy vaziyatni modellashtirib, o'quvchilarga qaror qabul qilish va uning oqibatlarini xavfsiz muhitda sinab ko'rish imkonini beradi. Masalan, "Shahar bozori" o'yinida o'quvchilar ishlab chiqaruvchi, sotuvchi, xaridor va bank rollarini bajaradilar. Rollar shaxsiy-tipologik xususiyatlarga ko'ra taqsimlanadi: yetakchilikka moyil o'quvchi kompaniya rahbari, tahliliy fikrlovchi o'quvchi moliyachi vazifasini oladi. Keyingi turlarda rollar almashtiriladi, bu esa o'quvchining turli kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Keys-stadi texnologiyasi. Keyslar mahalliy tadbirkorlik amaliyotidan olinadi: oilaviy tikuvchilik sexi, hunarmandchilik ustaxonasi, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, onlayn savdo. Keyslar murakkablik darajasiga ko'ra tabaqalanadi: tuzilmalashgan keys (savol va ma'lumotlar to'liq berilgan), yarim tuzilmalashgan keys (ma'lumotlar qisman berilgan) va ochiq keys (muammoni o'quvchining o'zi aniqlaydi).

"Mini-kompaniya" texnologiyasi. O'quvchilar 5–7 kishilik guruhlarda bir o'quv yili davomida real mahsulot yoki xizmat yaratadilar: ta'sis yig'ilishi o'tkazadilar, ustav kapitalini shakllantiradilar, mahsulot ishlab chiqaradilar, maktab yarmarkasida sotadilar va yil oxirida hisobot taqdim etadilar. Bu texnologiya tadbirkorlik kompetensiyasining barcha to'rt komponentini yaxlit rivojlantiradi.

Startup loyiha va biznes-inkubator. Yuqori sinf o'quvchilari ijtimoiy yoki iqtisodiy muammoga innovatsion yechim taklif etadilar, "Business Model Canvas" vositasida biznes-modelni loyihalaydilar va hakamlar oldida pitch-taqdimot o'tkazadilar. Maktab biznes-inkubatori tadbirkorlar, ota-onalar va oliy ta'lim muassasalari mutaxassislaridan iborat mentorlar ishtirokida faoliyat yuritadi.

Gamifikatsiya va raqamli vositalar. Ballar, nishonlar, reyting jadvallari va raqamli simulyatorlar o'quvchilarning ichki motivatsiyasini oshiradi. N. A. Muslimov va hammualliflari innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llashda axborot-kommunikatsiya vositalarining ta'lim jarayonini individuallashtirishdagi o'rnini alohida ta'kidlaydilar. Raqamli platformalar har bir o'quvchiga o'z sur'atida ishlash va natijasini kuzatib borish imkonini beradi.

Texnologiyalarning samaradorligi quyidagi pedagogik shartlarga bog'liq:

1. O'quvchilarning dastlabki tayyorgarlik darajasi va qiziqishlarini diagnostika qilish hamda shu asosda dinamik guruhlar tuzish.
2. Tadbirkorlik ta'limini "Iqtisodiy bilim asoslari", matematika, texnologiya va informatika fanlari bilan integratsiyalash.
3. O'qituvchilarning biznes-pedagogik kompetentligini malaka oshirish kurslari orqali rivojlantirish.
4. Maktab, oila, mahalla va mahalliy tadbirkorlar o'rtasida ijtimoiy sheriklikni yo'lga qo'yish.
5. Natijalarni portfolio, loyiha himoyasi va reyting tizimi orqali baholash, o'quvchida refleksiyaning rag'batlantirish.

Xulosa qilib aytganda, differensial biznes-pedagogik texnologiyalarni maktab ta'limiga maqsadli va tizimli joriy etish o'quvchilarda iqtisodiy tafakkur, tashabbuskorlik, moliyaviy savodxonlik, ijodiy yondashuv hamda ijtimoiy mas'uliyatni o'zaro uyg'unlikda rivojlantirish uchun muhim metodik imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Mazkur texnologiyalarning pedagogik ahamiyati o'quvchilarning individual qobiliyatlari, qiziqishlari, tayyorgarlik darajasi va o'zlashtirish sur'atlarini hisobga olgan holda iqtisodiy mazmundagi o'quv faoliyatini tashkil etishda namoyon bo'ladi. Bunda topshiriqlarning murakkablik darajasi, amaliy vaziyatlarning mazmuni va mustaqil faoliyat hajmini differensiallashtirish har bir o'quvchining mavjud imkoniyatlariga mos ishtirokini ta'minlash bilan birga, uning rivojlanish ehtiyojlariga muvofiq pedagogik qo'llab-quvvatlashni ham nazarda tutadi. Biznes-pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda iqtisodiy tushunchalarni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, shaxsiy budjetni rejalashtirish, ehtiyoj va istaklarni farqlash, xarajatlarni ustuvorlik asosida taqsimlash, tejamkorlikka rioya etish, mahsulot yoki xizmat g'oyasini ishlab chiqish kabi topshiriqlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq etishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo'jayeva N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDP, 2003. – 174 b.
2. Begimqulov U. Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2007. – 160 b.
3. G'ulomov S. S. Tadbirkorlik va kichik biznes. – Toshkent: Sharq, 2002. – 368 b.
4. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.
5. Muslimov N. A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2007. – 315 b.
6. Muslimov N. A., Usmonboyeva M. H., Sayfurov D. M., To'rayev A. B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 208 b.
7. Sharipov Sh. S. O'quvchilar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta'minlashning nazariy-metodik asoslari: pedagogika fanlari doktori dissertatsiyasi. – Toshkent, 2012. – 290 b.
8. Tolipov O'. Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006. – 260 b.
9. Xodjayev B. X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
10. Yo'ldoshev J. G., Usmonov S. A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004. – 104 b.